

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας

**A. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ**

B. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

ΛΑΘΥΡΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Εισαγωγή

1. Τα δημογραφικά δεδομένα

α) Ο πληθυσμός

β) Οι μετακινήσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα

2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η Μεγάλη Ιδέα

B. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

1. Το εμπόριο

2. Η εμπορική ναυτιλία

3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων

4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

5. Η δημιουργία του τραπεζικού συστήματος

6. Η βιομηχανία

7. Τα δημόσια έργα

8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

9. Τα εθνικά δάνεια

10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ανεξάρτητο νεοελληνικό κράτος άρχισε την ιστορική του πορεία το 1830, μετά από μία δεκαετία σκληρών αγώνων, μεγάλων καταστροφών και ανθρώπινων απωλειών. Η παγίωση της τάξης, της στοιχειώδους έστω κρατικής λειτουργίας και η αρχή της ανοικοδόμησης και της οικονομικής ανάπτυξης έχουν την αφετηρία τους στο 1833, μετά την εγκατάσταση της βαυαρικής δυναστείας στην Ελλάδα. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε η χώρα δεν ήταν μόνο η αποκατάσταση των ζημιών που ο πολυετής πόλεμος και η αναρχία είχαν προκαλέσει. Σχεδόν όλες οι δομές και οι λειτουργίες της κοινωνίας, στον οικονομικό ειδικά χώρο, ήταν απαρχαιωμένες και βρίσκονταν σε πλήρη αναντιστοιχία με τις προόδους που τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης είχαν ήδη πετύχει στον τομέα αυτό. Τα κράτη αυτά ζούσαν ήδη τη βιομηχανική επανάσταση και το μετασχηματισμό των παραγωγικών και οικονομικών τους δυνάμεων. Η Ελλάδα βρισκόταν ακόμα στην Ανατολή, εκεί όπου η βιομηχανία ήταν άγνωστη, οι μεταφορές διεξάγονταν με πρωτόγονα μέσα και οι καλλιέργειες γίνονταν με μεθόδους οι οποίες ήταν γνωστές -οι περισσότερες- από την εποχή του Ησιόδου.

Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

1. Τα δημογραφικά δεδομένα

α. Ο πληθυσμός

ΣΥΝΟΡΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Ελλάδα δεν ήταν μόνο φτωχή, με απαρχαιωμένες παραγωγικές δομές. Ήταν επίσης μικρή στην έκταση και ολιγάνθρωπη. Η γραμμή Αμβρακικού- Παγασητικού αποτελούσε τα σύνορα του νέου ελληνικού κράτους. Από τα νησιά του Αιγαίου στην Ελλάδα ανήκαν μόνο οι Βόρειες Σποράδες και οι Κυκλάδες. Ο κορμός της χώρας ήταν η Ρούμελη και ο Μωριάς, όπως στα επαναστατικά χρόνια. Το 1864 προστέθηκαν τα Ιόνια νησιά και το 1881 η Θεσσαλία. Έτσι, τα βόρεια σύνορα άγγιξαν τον Όλυμπο και τη Μακεδονία.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΧΩΡΑΣ

Η πυκνότητα του πληθυσμού κυμαινόταν από 15 (1828) σε 43 (1911) κατοίκους στο τετραγωνικό χιλιόμετρο, όταν σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης οι ίδιοι αριθμοί ήταν τριψήφιοι. Οι εικόνες που μας έρχονται από εκείνη την εποχή μαρτυρούν την εξάντληση του τόπου και των ανθρώπων. Γύρω από τις πόλεις τα εδάφη ήταν γυμνά, εξαντλημένα από την υπερβόσκηση και την υλοτομία και τα χωράφια έμοιαζαν χέρσα, εξαιτίας της εκτεταμένης αγρανάπαυσης, με την οποία οι αγρότες πάσχιζαν να βελτιώσουν τις αποδόσεις τους. Τα περιφραγμένα περιβόλια πολύ λίγο βελτίωναν την αίσθηση εγκατάλειψης που απέπνεε το τοπίο.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ-ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΡΙΜΑΪΚΟΥ

Παρ' όλα αυτά, ο πληθυσμός αυξανόταν με γρήγορους ρυθμούς, χωρίς ποτέ να εξαντλούνται τα περιθώρια δημογραφικής εξέλιξης σε μια τόσο αραιοκατοικημένη χώρα. Οι οικονομικές δυνατότητες ήταν περιορισμένες και τα παραγωγικά πλεονάσματα πενιχρά. Σε περιόδους αστάθειας εύκολα ερχόταν η καταστροφή. Ο ναυτικός αποκλεισμός από τους Αγγλο-Γάλλους, το 1854, στη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου, προκάλεσε πείνα, αρρώστια και ανθρώπινες απώλειες, επιβεβαιώνοντας τις μικρές δυνατότητες της χώρας.

β. Οι μετακινήσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΔΥΣΗΣ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Οι πόλεις μεγάλωναν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχαν κάποια ομοιότητα, στο διάστημα που μας απασχολεί, με τα βιομηχανικά, εμπορικά, χρηματιστικά, αστικά κέντρα της Δύσης. Για τα ευρωπαϊκά μέτρα οι πόλεις της μικρής Ελλάδας έμοιαζαν περισσότερο με μεγάλα χωριά.

ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η μετακίνηση ανθρώπων από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα δεν στόχευε αποκλειστικά σε εγκατάσταση στον αστικό χώρο, όπου η αργή ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων δεν έδινε στους νεοφερμένους πολλές ευκαιρίες. Οι μεταναστεύσεις του αγροτικού πληθυσμού προς τα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας, προς το Δούναβη, τη Νότια Ρωσία, τη Μικρά Ασία και την Αίγυπτο ήταν συχνό φαινόμενο. Προς το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, άνοιξαν οι δρόμοι προς την Αμερική. Η σταφιδική κρίση εκείνης της εποχής προκάλεσε μεγάλο ρεύμα μετανάστευσης πέρα από τον Ατλαντικό.

2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»

ΛΟΓΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΥΣΠΡΑΓΙΑΣ

Πολλές δεκαετίες, μετά την ανεξαρτησία της, η Ελλάδα εξακολουθούσε να μοιάζει περισσότερο με την Ανατολή παρά με τη Δύση, παρ' όλο που η τελευταία υπήρξε το ζητούμενο, το επιθυμητό, το σημείο αναφοράς όλα αυτά τα χρόνια. Απουσίαζαν τα ισχυρά κέντρα ανάπτυξης, οι «ατμομηχανές» της οικονομικής και τεχνικής προόδου. Πώς θα μπορούσαν άλλωστε να υπάρξουν, όταν απουσίαζαν όλα όσα ήταν αναγκαία και προαπαιτούμενα για τη δημιουργία τους; Η χώρα δεν διέθετε σημαντικές πρώτες ύλες, δεν είχε πλεονάζον ειδικευμένο ή έστω φθηνό εργατικό δυναμικό, η συσσώρευση κεφαλαίου, ιδιωτικού και δημόσιου, ήταν ισχνή και η εσωτερική αγορά περιορισμένη έως ασήμαντη.

ΣΤΑΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ

Επιπλέον, η χώρα ανταγωνιζόταν τον εαυτό της. Έξω από τα σύνορά της υπήρχαν ισχυρά κέντρα ελληνισμού, πνευματικά, οικονομικά, παραγωγικά, τα οποία πολλές φορές κυριαρχούσαν στο χώρο τους αλλά και σε ευρύτερες περιοχές. Έλληνες, ελληνικά κεφάλαια και πλούτος υπήρχαν και αναπτύσσονταν από την Ουκρανία ως το Σουδάν, από το Δούναβη ως τον Καύκασο και από τη Σμύρνη ως την Κιλικία. Για τους Έλληνες των περιοχών αυτών το μικρό ελληνικό βασίλειο ήταν για πολλά χρόνια μια κακή ανάμνηση μάλλον, ένας φτωχός και ίσως ανεπρόκοπος συγγενής. Οι δικές τους επιτυχίες φάνταζαν ολότελα ξένες σε σύγκριση με τη στασιμότητα και την ένδεια της μικρής Ελλάδας. Χρειάστηκε να δυσκολέψουν γι' αυτούς οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, προς το τέλος κυρίως του 19ου αιώνα, για να ανακαλύψουν τη σημασία που είχε η φτωχή τους πατρίδα, ως ασφαλές καταφύγιο και ως πεδίο ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ»

ΟΡΙΣΜΟΣ

Στο μεταξύ η πρόοδος του εκτός των εθνικών συνόρων ελληνισμού ταλάνιζε το μικρό βασίλειο. Ενίσχυε την ιδέα ότι το υπάρχον κράτος δεν ήταν παρά μία ημιτελής κατασκευή, τα θεμέλια απλώς για κάτι μεγαλύτερο. Η «Μεγάλη Ιδέα» που εκπορεύθηκε απ' αυτήν την αντίληψη, δημιουργούσε προσδοκίες για ολοκλήρωση του εθνικού οράματος, που προϋπέθετε σημαντική διεύρυνση των συνόρων. Η έντονη παρουσία της εθνικής αυτής ιδεολογίας είχε επιπτώσεις στον πολιτικό και οικονομικό χώρο, ιδιαίτερα σε εποχές που τα προβλήματα έμοιαζαν με ανοικτές πληγές, στην περίπτωση της Κρήτης ή, αργότερα, της Μακεδονίας. Οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν είχαν στραμμένο το ενδιαφέρον τους, μέσα σ' αυτές τις συνθήκες, αποκλειστικά στα εσωτερικά ζητήματα, στην οικονομική ανόρθωση και τη γεφύρωση του χάσματος με τη Δύση. Όλα αυτά συνυφαίνονταν με το εθνικό όραμα, μεγαλώνοντας το κόστος των προσπαθειών και καθιστώντας συχνά τις οικονομικές πρωτοβουλίες έρμια των εθνικών κρίσεων.

Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

1. Το εμπόριο

ΑΪΤΙΑ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΈΝΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΎ ΕΜΠΟΡΊΟΥ

Τα οικονομικά μεγέθη της χώρας, ο μικρός πληθυσμός, η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα των κατοίκων της, η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους καθήλωναν, σε ολόκληρο το 19ο αιώνα, την εσωτερική εμπορική κίνηση σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Μόνο προς τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα δημιουργήθηκε στις μεγαλύτερες πόλεις μια άξια λόγου εμπορική κίνηση, η οποία όμως, σε μεγάλο ποσοστό, τροφοδοτήθηκε από εισαγόμενα καταναλωτικά προϊόντα.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΊΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΎ ΕΜΠΟΡΊΟΥ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Για τους ίδιους λόγους, το εμπόριο της χώρας συνδέθηκε με το εξωτερικό, από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας. Έτσι λοιπόν, όταν εξετάζουμε **το εμπόριο της Ελλάδας μέχρι το 1913, εννοούμε βασικά το εξωτερικό εμπόριο. Και καθώς αυτό το τελευταίο ήταν σχεδόν μόνιμα παθητικό για τη χώρα, η Ελλάδα δηλαδή αγόραζε από το εξωτερικό πολύ περισσότερα από όσα πωλούσε εκεί, το βασικό πρόβλημα ήταν το ισοζύγιο πληρωμών, η σχέση δηλαδή ανάμεσα στην αξία των εισαγωγών και των εξαγωγών.** Παρ' όλα αυτά, η σημασία του εμπορίου ήταν μεγάλη. Όχι μόνο συνέβαλλε στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος της χώρας, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και την πλέον αξιόπιστη πηγή εσόδων για τα δημόσια ταμεία. Τα έσοδα των τελωνείων αποτελούσαν πραγματικά ένα σημαντικό ποσοστό των δημοσίων εσόδων.

ΑΎΞΗΣΗ ΑΞΊΑΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ

Η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου ακολούθησε ρυθμούς ανάλογους με τη γενικότερη βελτίωση των εθνικών οικονομικών μεγεθών αλλά και με τους ρυθμούς ανάπτυξης της διεθνούς εμπορικής κίνησης. Στατιστικά, η αύξηση της αξίας των συναλλαγών παρουσιάζεται εντυπωσιακή. Το 1851 η συνολική αξία των εισαγωγών και εξαγωγών της χώρας ήταν περίπου 36.000.000 χρυσές δραχμές, ποσό που αυξήθηκε στα 235.000.000 το 1901 και στα 315.000.000 το 1911. Φυσικά, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στο ίδιο διάστημα η Ελλάδα διευρύνθηκε με την προσάρτηση των Ιόνιων νησιών και της Θεσσαλίας και ότι ο πληθυσμός της αυξήθηκε κατά 2,5 φορές.

ΕΞΑΓΩΓΈΣ ΕΛΛΆΔΑΣ

Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα. Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το 1/2 των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί.

Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξάγονταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, που όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%).

Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Επρόκειτο κυρίως για μόλυβδο, για μαγγανιούχα μεταλλεύματα, για σμύριδα και θηραϊκή γη. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες.

ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Στις εισαγωγές τα αγροτικά είδη αντιπροσώπευαν σταθερά το 1/3 (σε αξία) του συνόλου. Στην πρώτη θέση βρίσκονταν τα δημητριακά, το σιτάρι ιδιαίτερα, καθώς η εγχώρια παραγωγή δεν ήταν σε θέση να καλύψει τις επισιτιστικές ανάγκες του πληθυσμού. Στα βιομηχανικά προϊόντα που εισάγονταν κυριαρχούσαν τα υφάσματα και τα νήματα, ενώ προοδευτικά μεγάλωναν τα ποσοστά των ορυκτών (άνθρακας), της ξυλείας, των χημικών προϊόντων και των μηχανημάτων.

ΧΩΡΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ

Οι χώρες με τις οποίες η Ελλάδα ανέπτυξε στο διάστημα αυτό εμπορικούς δεσμούς ήταν, ως επί το πλείστον, τα βιομηχανικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Η Αγγλία απορροφούσε το σύνολο σχεδόν των εξαγωγών σταφίδας αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό των μεταλλευμάτων (μόλυβδο). Η Γαλλία αλλά και μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη, όπως ήταν π.χ. το Βέλγιο, ακολουθούσαν. Αντίθετα, οι εμπορικές σχέσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία, αν και υπαρκτές, δεν βρίσκονταν στην πρώτη θέση από πλευράς όγκου και αξίας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Η ελληνική εμπορική δραστηριότητα δεν περιοριζόταν μέσα στα σύνορα του ελληνικού κράτους. Ισχυροί ελληνικοί εμπορικοί οίκοι είχαν επεκτείνει τον ίδιο καιρό τις δραστηριότητές τους στις γύρω από την Ελλάδα περιοχές. Στη Νότια Ρωσία, στις χώρες από τις οποίες διέρχεται ο Δούναβης, στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλα λιμάνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια, οι εμπορικές δραστηριότητες των Ελλήνων αναπτύσσονταν ανταγωνιστικά ως προς τις δραστηριότητες όχι μόνο των εγχώριων εμπόρων, αλλά και των εμπορικών οίκων των ισχυρών βιομηχανικών κρατών της Δύσης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

2. Η εμπορική ναυτιλία

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στη διάρκεια του 18ου αιώνα, παρατηρήθηκε σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε πολλές παραλιακές περιοχές του ελληνικού χώρου και σε νησιά. Η δραστηριότητα αυτή ευνοήθηκε από διάφορες συγκυρίες, και ιδιαίτερα από την έξοδο της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα και το εμπόριο που αναπτύχθηκε στα λιμάνια της περιοχής (λ.χ. στην Οδησό) και της Μεσογείου. Με τη **συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774)** μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, τα χριστιανικά -ελληνικά- πλοία προστατεύονταν από τη ρωσική ισχύ και έτσι ευνοήθηκε η ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους. Λίγο αργότερα, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεόντειους πολέμους, ευνοήθηκε ιδιαίτερα η ελληνική ναυτιλία. Η διάσπαση του ηπειρωτικού αποκλεισμού, τον οποίο είχε επιβάλει το αγγλικό ναυτικό στα γαλλικά λιμάνια, έφερνε μεγάλα κέρδη, ενώ ταυτόχρονα η εξαφάνιση των γαλλικών πλοίων από την Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησε κενά, πού έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οι Έλληνες.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Ακολούθησαν δύσκολα χρόνια, με αποκορύφωμα τη δεκαετία της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1830). Στη διάρκεια των συγκρούσεων, ο ελληνικός εμπορικός στόλος μετατράπηκε σε πολεμικό, οι δρόμοι του εμπορίου έκλεισαν και τα παραδοσιακά ναυτικά κέντρα γνώρισαν την καταστροφή (Ψαρά, Γαλαξίδι) ή την παρακμή. Από την ακμάζουσα προεπαναστατική ναυτιλία απέμειναν λίγα πράγματα. Το κυριότερο από αυτά ήταν η προδιάθεση για τη θάλασσα και η γνώση των ναυτικών υποθέσεων.

ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στο ελληνικό κράτος, στη θέση των παλιών κέντρων που παρήκμασαν, αναδείχθηκαν νέα. Το πιο σημαντικό απ' αυτά ήταν η Σύρος, η οποία στη διάρκεια της Επανάστασης δέχθηκε κύματα προσφύγων, κυρίως από τη Χίο. Η στρατηγική θέση του νησιού, στο κέντρο του Αιγαίου και πάνω ακριβώς στις διαδρομές που συνέδεαν τα Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα με τους μεσογειακούς δρόμους του εμπορίου, συνέβαλε στη δημιουργία ισχυρότατου -όχι μόνο για τα ελληνικά μέτρα- ναυτιλιακού κέντρου. Στην ανάπτυξη αυτή σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η δυναμική παρουσία και δραστηριότητα των ελληνικών παροικιών στα κυριότερα εμπορικά κέντρα της περιοχής: στα λιμάνια της Νότιας Ρωσίας, στις εκβολές του Δούναβη, στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και αργότερα στην Αίγυπτο.

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, η ελληνική ναυτιλία, παρά τις περιόδους κρίσης που πέρασε και παρά τον ανταγωνισμό των υψηλού κόστους και τεχνικών απαιτήσεων ατμοπλοίων, ακολούθησε ανοδική πορεία. Ο αριθμός και η χωρητικότητα των πλοίων της δεν έπαυαν να αυξάνουν. Το 1840 τα ελληνικά πλοία είχαν συνολική χωρητικότητα 100.000 τόνους, ενώ το 1866 ξεπερνούσαν τους 300.000 τόνους. Η ανάπτυξη αυτή δεν ήταν αυτονόητη. Υπήρξαν έντονες αυξομειώσεις στην περίοδο κατά την οποία τα ελληνικά ιστιοφόρα αντικαταστάθηκαν από ατμόπλοια. Το ίδιο χρονικό διάστημα πολλά από τα εθνικά δημόσια έργα έγιναν για την εξυπηρέτηση της ναυτιλιακής δραστηριότητας. Κατασκευάστηκαν λιμάνια και δημιουργήθηκε ένα σύστημα φάρων, που έκανε πολύ ασφαλέστερη τη ναυσιπλοΐα στις ελληνικές θάλασσες.

ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΑΤΜΟΠΛΟΙΩΝ

Οι πρωτοβουλίες και οι συγκροτημένες προσπάθειες για την είσοδο της ελληνικής ναυτιλίας στην εποχή του ατμού ξεκίνησαν μετά τα μέσα του 19ου αιώνα. Τα κεφάλαια που χρειαζόνταν για την κατασκευή ή την αγορά και τη συντήρηση των ατμοπλοίων ήταν σημαντικά, με αποτέλεσμα να ανατραπούν οι παραδοσιακές εφοπλιστικές σχέσεις που ίσχυαν για τα ιστιοφόρα και να αναζητηθούν κεφάλαια μέσω εταιρειών και ισχυρών επιχειρηματικών σχημάτων. Το κράτος, οι τράπεζες (η Εθνική Τράπεζα ιδιαίτερα) και οι εκτός συνόρων ομογενείς συμμετείχαν ενεργά σ' αυτές τις πρωτοβουλίες. Παρ' όλα αυτά, η περιορισμένη διαθεσιμότητα κεφαλαίων και ο αυξημένος επιχειρηματικός κίνδυνος ανέστειλαν την ανάπτυξη της ελληνικής ατμοπλοΐας. Η παρουσία της άρχισε να γίνεται αισθητή μόλις την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα. Τα 97 ελληνικά ατμόπλοια του 1890 έγιναν 191 το 1901 και 389 το 1912. Η ανάπτυξη αυτή στηρίχθηκε στην κυριαρχία Ελλήνων επιχειρηματιών στις μεταφορές στην περιοχή του Δέλτα του Δούναβη αλλά και στην κίνηση στο ίδιο το ποτάμι.

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ Α' Π.Π. ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος, οι καταστροφές που προκάλεσε αλλά και οι μεγάλες οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που έφερε στα κράτη του Ευξείνου Πόντου, μετέβαλαν για μια ακόμα φορά τα δεδομένα. Το 1919 ο ελληνικός εμπορικός στόλος είχε υποδιπλασιαστεί, σε σχέση με το 1914. Στην ουσία χρειάστηκε μια νέα αρχή.

3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων

ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΘΝΙΚΩΝ ΓΑΙΩΝ

ΟΡΙΣΜΟΣ (συνεχίζει από κάτω)

Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητα του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». **«Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης).**

ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΑΣΗ ΓΑΙΩΝ

ΟΡΙΣΜΟΣ (συνέχεια...)

Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους

«επαναστατικό δικαίω». Για τις ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις αποτέλεσαν το πρώτο και, ουσιαστικά, το μόνο κεφάλαιο στη διάρκεια του πολέμου, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκαν ως υποθήκη για τη σύναψη δανείων ή ως μέσα εξασφάλισης εσόδων, μέσω της εκποίησης τους. Η έκταση των γαιών αυτών μπορεί να υπολογιστεί μόνο κατά προσέγγιση, καθώς το σχετικό με την έγγειο ιδιοκτησία οθωμανικό καθεστώς ήταν περίπλοκο, όπως και οι μηχανισμοί απογραφής των περιουσιακών στοιχείων.

Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΔΙΑΝΟΜΗΣ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Η διανομή των «εθνικών γαιών», αν και αποτελούσε γενική επιθυμία, συναντούσε πολλά προβλήματα στην πράξη. Πολλοί από τους καλλιεργητές των κτημάτων αυτών είχαν δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης από τα προεπαναστατικά χρόνια. Καλλιεργούσαν δηλαδή για πολλές γενιές τα χωράφια, αποδίδοντας ένα ποσοστό (περίπου 15%) στον κατ' όνομα ιδιοκτήτη, καθώς και το φόρο επί της παραγωγής, τη δεκάτη. Οπωσδήποτε είχαν ισχυρά δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στη γη και ήταν δύσκολο για το κράτος να τους ζητήσει να την εξαγοράσουν καταβάλλοντας υψηλό τίμημα. **Η εξαγορά, εξάλλου, προϋπέθετε και ξεκάθαρους τίτλους ιδιοκτησίας, προσδιορισμό δηλαδή του προς εξαγορά αντικειμένου, πράγμα που ήταν ανύπαρκτο στον οθωμανικό χώρο, όπου υπήρχαν συνήθως επάλληλα δικαιώματα επί της γης.**

Από την άλλη πλευρά, στη Στερεά Ελλάδα, ένα σημαντικό τμήμα των εθνικών γαιών, που δεν ήταν υπό τον έλεγχο των επαναστατών στο τέλος του πολέμου, πέρασαν άμεσα στα χέρια ιδιωτών με απευθείας εξαγορά από τους οθωμανούς ιδιοκτήτες τους, σε χαμηλή μάλιστα τιμή. Έτσι, το κράτος έχανε την ευκαιρία της διαμεσολάβησης και της αποκόμισης προσόδων. Δεν ήταν επίσης σπάνιες οι καταπατήσεις, ιδιαίτερα σε εποχές ταραχών και κρίσης, καταπατήσεις που δύσκολα μπορούσαν να αποδειχθούν σε εδάφη με αμφισβητούμενα πιστοποιητικά ιδιοκτησίας. Στο χώρο της έγγειας ιδιοκτησίας, το οθωμανικό δίκαιο διέφερε σημαντικά από το βυζαντινορωμαϊκό, το οποίο υιοθέτησε το ελεύθερο ελληνικό κράτος. Η προσαρμογή των πραγματικών δεδομένων στη μεταβολή αυτή άφηγε μεγάλα περιθώρια για κάθε είδους ατασθαλίες.

ΑΙΤΙΑ ΠΟΛΥΤΕΜΑΧΙΣΜΟΥ - ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Γενικότερα όμως, οι τάσεις οδηγούσαν στον πολυτεμαχισμό των εθνικών γαιών σε μικρές ή μεσαίες ιδιοκτησίες και όχι στη συγκέντρωση μεγάλων κτημάτων στα χέρια λίγων κεφαλαιούχων. Αυτό ίσως να οφειλόταν στην έλλειψη μεγάλων κεφαλαίων αλλά και στην τάση απόκτησης ακίνητης περιουσίας στις πόλεις, στην Αθήνα ιδιαίτερα. Η απόκτηση μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας δεν ήταν στις προθέσεις των πλουσίων, γεγονός που άμβλυσε τις αντιθέσεις και δεν επέτρεψε να αναπτυχθούν σημαντικές κοινωνικές εντάσεις γύρω από το πρόβλημα των εθνικών γαιών. Ταυτόχρονα, η δημιουργία μικρών ιδιοκτησιών, ευπρόσβλητων στις κρίσεις, έκθετων στις διαθέσεις της αγοράς και στις φορολογικές πιέσεις, ευνόησε την ανάπτυξη ενός συστήματος πολιτικής προστασίας: οι τοπικοί πολιτευτές αναλάμβαναν να περιορίσουν τις ασκούμενες πιέσεις, παρεμβαίνοντας στους κυβερνητικούς μηχανισμούς του κράτους. Επρόκειτο για ένα ρόλο ανάλογο μ' εκείνον των προεστών κατά την προεπαναστατική περίοδο.

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ 1870-1871

Η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871. Στόχος των νομοθετημάτων ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. Οι στόχοι ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Σύμφωνα με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα. Από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος. Πρέπει να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών.

Επρόκειτο όμως για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΥΠΕΔΑΦΟΥΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η απουσία βαριάς βιομηχανίας στην Ελλάδα περιόριζε το ενδιαφέρον για εκμετάλλευση του υπεδάφους. Οι δραστηριότητες στο χώρο αυτό είτε αποσκοπούσαν σε εξαγωγές, είτε στην εξυπηρέτηση των περιορισμένων τοπικών αναγκών. Για τις τελευταίες, οι δραστηριότητες των λατομείων και η παραγωγή οικοδομικών υλικών είχαν τον πρώτο λόγο. Για τις εξαγωγές, το βάρος έπεσε σε μεταλλευτικά προϊόντα που τα ισχυρά βιομηχανικά κράτη της Δυτικής Ευρώπης χρησιμοποιούσαν ως πρώτες ύλες στη μεταλλουργία τους. Τα προϊόντα αυτά εξαγόταντα ακατέργαστα, σε μορφή μεταλλεύματος, ή μετά από στοιχειώδη μόνο επεξεργασία.

ΑΙΤΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΙΑΣ

ΟΡΙΣΜΟΣ

Η Ελλάδα, έστω και στις περιορισμένες διαστάσεις της του 19ου αιώνα, είχε ικανοποιητική ποικιλία κοιτασμάτων, συνήθως όμως σε μικρές ποσότητες. Η ενθάρρυνση της μεθοδικής τους εκμετάλλευσης στις αρχές της δεκαετίας του 1860 με νομοθεσία που επέτρεπε την «εκχώρηση» μεταλλευτικών δικαιωμάτων με ευνοϊκούς όρους, προκάλεσε τη ραγδαία εξέλιξη του κλάδου. Την ίδια εποχή το ενδιαφέρον για μεταλλευτικά και οικοδομικά υλικά είχε ενισχυθεί εξαιτίας διαφόρων συγκυριών, όπως ήταν π.χ. τα έργα για τη διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ (έργο που ολοκληρώθηκε το 1869) αλλά και το ίδιο το άνοιγμα της διώρυγας, που αναβάθμισε συνολικά την Ανατολική Μεσόγειο.

ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΛΑΥΡΙΟΥ

Η πιο γνωστή περιοχή μεταλλευτικής δραστηριότητας υπήρξε, όπως και στην αρχαιότητα, το Λαύριο. Το 1866 άρχισε εκεί τις εργασίες της μία γαλλο-ιταλική εταιρεία (Σερπιέρι-Ρου) με στόχο την εξαγωγή μεταλλεύματος όχι μόνο από τα υπόγεια κοιτάσματα αλλά και από τις «σκωρίες», **τα υλικά που είχαν συσσωρευτεί εκεί στη διάρκεια των αιώνων εκμετάλλευσης των ορυχείων κατά την αρχαιότητα. Η τεχνολογία της εποχής επέτρεπε την απόσπαση μεταλλεύματος από αυτά τα κατάλοιπα.** Η εξόρυξη αργύρου και μολύβδου γνώρισε σημαντική άνθηση και πρόσθεσε στις ελληνικές εξαγωγές προϊόντα αξίας πολλών εκατομμυρίων δραχμών.

ΆΛΛΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΥΛΙΚΑ ΕΞΟΡΥΞΗΣ

Από τις άλλες εκμεταλλεύσεις ξεχώριζαν εκείνες της Μήλου (θειάφι), της Νάξου (σμίριδα) και της Θήρας (θηραϊκή γη*, που χρησιμοποιήθηκε ως οικοδομικό υλικό σε μεγάλα έργα). Με την οικοδομική ανάπτυξη που γνώρισε η χώρα μετά τη δεκαετία του 1870, εμφανίστηκαν στο προσκήνιο νέα υλικά, όπως το μάρμαρο. Η αξιοποίηση των θαυμάσιων μαρμάρων που διέθετε η χώρα πήρε σημαντικές διαστάσεις κατά τα τέλη του 19ου αιώνα.

Σ' αυτήν την κατηγορία οικονομικής δραστηριότητας μπορούμε να εντάξουμε και τις αλυκές, πηγή σημαντικών δημοσίων εσόδων κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΡΑΠΕΖΑΣ

Με την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, το θέμα της δημιουργίας κεντρικής τράπεζας, αλλά και τραπεζικού συστήματος αντάξιου εκείνων που λειτουργούσαν στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, αποτέλεσε κεντρικό σημείο στους κυβερνητικούς σχεδιασμούς. Η ίδρυση τραπεζικών ιδρυμάτων δεν θα εξυπηρετούσε μόνο τις κυβερνητικές ανάγκες, τη διαχείριση του κρατικού δανεισμού, την έκδοση χαρτονομίσματος κ.λπ., αλλά θα έδινε λύση στο χρόνιο πρόβλημα των πιστωτικών αναγκών της οικονομίας. Θα εξασφάλιζε δηλαδή στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες τα απαραίτητα κεφάλαια με όρους οργανωμένης αγοράς και όχι τοκογλυφίας.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ 1832-1841

Το πιστωτικό σύστημα της χώρας βρισκόταν πραγματικά, κατά τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας, σε πρωτόγονη κατάσταση. Ήταν συνδεδεμένο με το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων και ιδιαίτερα με τις εξαγωγές της σταφίδας. Οι έμποροι λειτουργούσαν και ως πιστωτές, με τοκογλυφικές διαθέσεις και όρους. Ο δανεισμός κατευθυνόταν, ως επί το πλείστον, προς τους παραγωγούς και δημιουργούσε προϋποθέσεις εκμετάλλευσης, καθώς ουσιαστικά επρόκειτο για έναν τρόπο προαγοράς της επικείμενης παραγωγής, με δυσμενείς για τον παραγωγό όρους. Την ίδια στιγμή άλλοι κλάδοι της παραγωγής στερούσαν των απαραίτητων για την ανάπτυξή τους πιστώσεων, και έτσι περιορίζονταν οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Η κατάσταση αυτή ήταν αντίθετη με τις προθέσεις και τις πολιτικές του κράτους και αποθάρρυνε τα ελληνικά κεφάλαια του εξωτερικού. Οι προσπάθειες για την άρση όλων αυτών των εμποδίων υπήρξαν έντονες και προέρχονταν από πολλές πλευρές. Δεν απέβλεπαν τόσο στην εξάλειψη της τοκογλυφίας, όσο στην παράλληλη δημιουργία ενός πιο σύγχρονου πιστωτικού συστήματος, ικανού να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα ειδικών κοινωνικών ομάδων.

ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ

Το μεγάλο βήμα έγινε το 1841, με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Τα κεφάλαια για την ίδρυσή της προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό, ενώ έντονη ήταν η παρουσία κρατικών παραγόντων στις ιδρυτικές διαδικασίες. Οι κύριοι μέτοχοι της Τράπεζας ήταν ο κεφαλαιούχος Εϋνάρδος, το ελληνικό κράτος (20% του αρχικού κεφαλαίου), Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες της διασποράς, ξένες προσωπικότητες από το χώρο της οικονομίας αλλά και της πολιτικής. Θεμελιωτής της και πρώτος διοικητής υπήρξε ο Γεώργιος Σταύρου. Στις επόμενες διευρύνσεις του κεφαλαίου της Τράπεζας άρχισαν να μετέχουν κεφαλαιούχοι, έμποροι κυρίως, του ελληνικού χώρου (Σκουζές, Ράλλης κ.λπ.). Η δραστηριότητά της στα πρώτα στάδια ήταν μάλλον χωρίς σαφή προσανατολισμό, καθώς οι συνθήκες που επικρατούσαν στην ελληνική οικονομία δεν ήταν δυνατόν να αλλάξουν με ταχείς ρυθμούς. Το μεγάλο της πλεονέκτημα και ταυτόχρονα η κύρια πηγή εσόδων της ήταν το εκδοτικό δικαίωμα, η δυνατότητα της να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, χαρτονομίσματα δηλαδή, για λογαριασμό του ελληνικού κράτους. Το τελευταίο μάλιστα ενίσχυε ή και επέβαλλε την κυκλοφορία τους.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΡΑΠΕΖΑΣ

Προοδευτικά οι εργασίες της Τράπεζας εξαπλώθηκαν από την Αθήνα στις κύριες επαρχιακές πόλεις (Ερμούπολη 1845, Πάτρα 1846 κ.λπ.), γεγονός που βοήθησε στην αντιμετώπιση των αρνητικών επιρροών που ασκούσε το τοκογλυφικό σύστημα. Η Τράπεζα κέρδισε την εμπιστοσύνη της ελληνικής κοινωνίας, πράγμα που είχε ως συνέπεια τις διαδοχικές διευρύνσεις του μετοχικού της κεφαλαίου. Παρά την εξάπλωση του τραπεζικού συστήματος και την εμφάνιση νέων τραπεζικών ιδρυμάτων, η Εθνική Τράπεζα παρέμεινε για πολλές δεκαετίες το κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα του ελληνικού χώρου.

ΆΛΛΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Από τη δεκαετία του 1860 άρχισαν να πολλαπλασιάζονται τα τραπεζικά και ασφαλιστικά ιδρύματα στη χώρα. Τα πιο σημαντικά απ' αυτά ήταν η Ιονική Τράπεζα (ιδρύθηκε το 1839 στα υπό αγγλική κατοχή τότε Ιόνια νησιά), η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα, η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως κ.λπ.

6. Η βιομηχανία

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΛΛΑΔΑΣ-ΔΥΣΗΣ

Η εμφάνιση και ανάπτυξη της βιομηχανίας στον ελληνικό χώρο κατά το 19ο αιώνα, παρουσίασε ελάχιστα κοινά σημεία με όσα συνέβαιναν στο πεδίο αυτό στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, τα οποία συνοπτικά ονομάστηκαν Βιομηχανική Επανάσταση. Στο μικρό ελληνικό κράτος η ανάπτυξη της βιομηχανίας ήταν διαρκώς παρούσα στις συζητήσεις, στις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις, συνήθως όμως ως σχέδιο ή πρόθεση, σπάνια ως εφαρμογή. Η ακτινοβολία των επιτευγμάτων των ευρωπαϊκών κρατών έφερνε διαρκώς στο προσκήνιο το ζήτημα της βιομηχανικής ανάπτυξης, η απουσία όμως των απαραίτητων για την ανάπτυξη της βιομηχανίας προϋποθέσεων οδηγούσε τις προθέσεις σε αδιέξοδο.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ 1830-1870

Η εμφάνιση μονάδων παραγωγής, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν βιομηχανικές, άρχισε κατά τις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας με αποσπασματικό, ευκαιριακό ίσως τρόπο. Οι μονάδες αυτές αποσκοπούσαν στην εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών, οι οποίες σχετιζόνταν με την επεξεργασία αγροτικών προϊόντων. Επρόκειτο κυρίως για εξέλιξη των παραδοσιακών αλευρομύλων, των ελαιοτριβείων, των βυρσοδεψείων και των κλωστηρίων. Οι μονάδες όμως αυτές δεν αποτέλεσαν την αφετηρία για τη δημιουργία πιο σύνθετων βιομηχανικών συγκροτημάτων αλλά, στις περισσότερες περιπτώσεις, παρέμειναν στάσιμες και περιορισμένες ως προς τα οικονομικά τους μεγέθη. Ο δισταγμός αυτός οφειλόταν ίσως στη μικρή έκταση της εγχώριας αγοράς, στην πίεση των εισαγόμενων προϊόντων αλλά και στην έλλειψη πολυάριθμου, ειδικευμένου και φθηνού εργατικού δυναμικού.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1870

Χρειάστηκε να περάσουν σαράντα περίπου χρόνια από την απόκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας για να παρατηρηθεί μια πρώτη απόπειρα ανάπτυξης των βιομηχανικών δραστηριοτήτων στη χώρα. Γύρω στα 1870 σημειώθηκε κάποιο κύμα ίδρυσης βιομηχανικών επιχειρήσεων, περισσότερων από εκατό, ενώ ταυτόχρονα παρατηρήθηκε κάποια τάση αύξησης του δυναμικού των ήδη υπάρχουσών μονάδων. Πολύ γρήγορα όμως, η απόπειρα αυτή έχασε τη δυναμική της και οι σχετικές δραστηριότητες επέστρεψαν στην ύφεση και τη στασιμότητα. Οι όροι άρχισαν να μεταβάλλονται μόλις στα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και, κυρίως, στα πρώτα χρόνια του 20ού. Τότε δημιουργήθηκε ένα βιομηχανικό δυναμικό σχετικά σταθερό, πολυδιάστατο, με τάσεις ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας, της μεταλλουργίας, της ναυπηγικής και της τσιμεντοβιομηχανίας, η οποία πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές του νέου αιώνα.

ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Η βιομηχανία υπέφερε, όπως και άλλοι κλάδοι της οικονομίας, από την έλλειψη κεφαλαίων και τη διασπορά των υπάρχόντων σε πλήθος δραστηριοτήτων, από την ασφυκτικά περιορισμένη -εδαφικά και πληθυσμιακά- βάση οικονομικής εξάπλωσης, από την έλλειψη πρώτων υλών και τη χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών. Θα μπορούσε να προσθέσει κανείς στα παραπάνω την έλλειψη παιδείας τεχνικής αλλά και γενικής. Η ελλιπής κατάρτιση περιόριζε τη δυνατότητα εφαρμογής καινοτομιών και τη συνακόλουθη τεχνολογική εξέλιξη.

Ούτε η προσάρτηση των Επτανήσων (1864) και της Θεσσαλίας (1881) άλλαξαν τις παραπάνω περιοριστικές συνθήκες. Η αλλαγή των δεδομένων ήρθε μετά το 1912-1913, με την ενσωμάτωση μεγάλων εκτάσεων και πληθυσμών. Και τότε όμως οι χρόνιες αδυναμίες της ελληνικής βιομηχανίας συνέχισαν να εμποδίζουν την ανάδειξή της σε κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας. Αδύναμη να αντέξει τον εξωτερικό ανταγωνισμό, η βιομηχανία παρέμεινε προσηλωμένη σε δευτερεύουσες δραστηριότητες, αναζητώντας τη σωτηρία της στην παρέμβαση του κράτους, με δασμολογικά ή άλλα ενισχυτικά μέτρα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

7. Τα δημόσια έργα

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΠΟΔΟΜΩΝ 1830-1870

Το 1830, οι υποδομές του ελληνικού κράτους ήταν ακόμη πρωτόγονες. Γέφυρες, αμαξιτοί δρόμοι, λιμάνια, υδραγωγεία, δημόσια κτίρια, όλα όσα στηρίζουν την οικονομική και διοικητική λειτουργία του κράτους, είτε δεν υπήρχαν καθόλου, είτε βρίσκονταν σε κακή κατάσταση. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ήταν απόλυτα φυσικό να στραφεί το ενδιαφέρον της διοίκησης προς την κατασκευή των απαραίτητων, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, έργων. Οι προθέσεις, που ήταν και στον τομέα αυτό πολύ καλές, προσέκρουσαν στις αντίξοες συνθήκες που επικρατούσαν, και ειδικότερα στην αδυναμία εξεύρεσης των αναγκαίων οικονομικών πόρων. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι το ελληνικό κράτος ξεκίνησε με ένα βαρύ δημοσιονομικό φορτίο, την εξυπηρέτηση δηλαδή των δανείων που είχαν συναφθεί στο εξωτερικό κατά τη διάρκεια του Αγώνα αλλά και αργότερα, στους δύσκολους καιρούς της κρατικής του συγκρότησης.

ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

Στις χερσαίες συγκοινωνίες αλλά και στα περισσότερα από τα δημόσια έργα που είχε ανάγκη η χώρα, η έλλειψη του ιδιωτικού ενδιαφέροντος ήταν δεδομένη, καθώς οι επενδύσεις στις βασικές αυτές υποδομές δεν ήταν ιδιαίτερα κερδοφόρες. Το κράτος είτε απ' ευθείας, είτε μέσω των δήμων, προσπάθησε να ξεπεράσει τις δυσκολίες αυτές με τις δικές του δυνάμεις. Η δραστηριότητα του ήταν μάλλον υποτονική, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1870, καθώς τα χρήματα έλειπαν και οι μέθοδοι που υιοθετήθηκαν δεν ήταν δημοφιλείς (για παράδειγμα, οι αγγαρείες των αγροτών στην κατασκευή δρόμων).

ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Η πύκνωση του οδικού δικτύου πέρασε στην πρώτη θέση των εθνικών και τοπικών προτεραιοτήτων προς το τέλος του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού. Η οικονομική ανάπτυξη, οι πιο γρήγοροι ρυθμοί αστικοποίησης, η δημιουργία των κεντρικών σιδηροδρομικών αξόνων και η ανάπτυξη του εσωτερικού εμπορίου ήταν παράγοντες που προώθησαν την κατασκευή οδικού δικτύου. Στους ανασταλτικούς παράγοντες θα πρέπει να συμπεριλάβουμε το μεγάλο κόστος της κατασκευής δρόμων σε ορεινά εδάφη αλλά και τον «ανταγωνισμό» των θαλάσσιων συγκοινωνιών που κυριαρχούσαν στις μεταφορές κοντά στα παράλια, δηλαδή σε πολύ μεγάλο τμήμα της χώρας.

ΑΠΟΞΗΡΑΝΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

Από τα υπόλοιπα δημόσια έργα το κυριότερο ήταν η αποξήρανση μεγάλων εκτάσεων που καλύπτονταν από νερά λιμνών και ελών. Πέρα από το γεγονός ότι η αποξήρανση έδινε πλούσια καλλιεργήσιμη γη, ήταν και ο μόνος τρόπος καταπολέμησης της ελονοσίας, της αρρώστιας που αποτελούσε μάλιστα για την αγροτική Ελλάδα ως τα μέσα του 20ού αιώνα. Πολλά αποστραγγιστικά έργα έγιναν στη χώρα, με πιο σημαντικό την αποξήρανση της λίμνης Κωπαΐδας στη Βοιωτία.

ΕΡΓΑ ΝΑΥΣΙΠΛΟΪΑΣ

Εκτός από το σιδηροδρομικό δίκτυο, το μεγαλύτερο τεχνικό έργο που κατασκευάστηκε αυτήν την εποχή ήταν η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου. Το έργο ξεκίνησε το 1881 από μια υπερβολικά αισιόδοξη γαλλική τεχνική εταιρεία. Ύστερα από πολλές τεχνικές και οικονομικές περιπέτειες, το έργο ολοκληρώθηκε το 1893, βελτιώνοντας τους όρους της ναυσιπλοΐας, καθώς έκανε περιττό τον περίπλοο της Πελοποννήσου. Επιπλέον, με τη διάνοιξη του πορθμού του Ευρίπου και την κατασκευή φάρων στις ακτές, η ναυσιπλοΐα ευνοήθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο αυτή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

1. Ποια η κατάσταση των υποδομών της Ελλάδας την περίοδο ανεξαρτησίας της;
2. Πώς αναπτύχθηκε το οδικό δίκτυο;
3. Ποια οφέλη είχε το κράτος με τα αποστραγγιστικά έργα;
4. Τι γνωρίζετε για την ολοκλήρωση της διώρυγας της Κορίνθου; Ποια άλλα έργα ευνόησαν την ελληνική ναυσιπλοΐα;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

ΣΗΜΑΣΙΑ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ

Η πιο χαρακτηριστική από τις αλλαγές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση στα ανεπτυγμένα κράτη του 19ου αιώνα ήταν η εμφάνιση, η εξάπλωση και τελικά η κυριαρχία του σιδηροδρόμου στις χερσαίες μεταφορές. Το σιδηροδρομικό δίκτυο έλυσε το πρόβλημα της μεταφοράς μεγάλου όγκου προϊόντων με μικρό κόστος, σε αποστάσεις που μετριοούνταν πλέον στην κλίμακα κρατών και ηπείρων. Η βιομηχανική επανάσταση, η αύξηση της παραγωγής και η δημιουργία μεγάλων πόλεων δεν θα μπορούσαν να προχωρήσουν χωρίς αυτήν τη νέα δυνατότητα που εξασφάλιζε την τροφοδοσία των πόλεων με τρόφιμα, τα εργοστάσια με πρώτες ύλες και την αγορά με προϊόντα. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, δεν ήταν περίεργο που ο σιδηρόδρομος έγινε το σύμβολο των νέων καιρών και το συνώνυμο της ανάπτυξης κατά το 19ο αιώνα.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ 1835-1880

Στις μικρότερες και πιο καθυστερημένες οικονομικά χώρες, η απόκτηση σιδηροδρομικού δικτύου παρουσιάστηκε από πολύ νωρίς ως σημαντική προϋπόθεση για την είσοδο τους στο χώρο των ανεπτυγμένων κρατών. Οι σχετικές με την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου συζητήσεις άρχισαν στη χώρα μας λίγα μόλις χρόνια μετά την ανεξαρτησία της, ίσως το 1835. Ανυπέρβλητες όμως δυσκολίες περιόριζαν τις συζητήσεις αυτές για πολλές δεκαετίες στο χώρο των θεωρητικών αναλύσεων και των απλών επιθυμιών. Η κατασκευή της σιδηροδρομικής υποδομής ήταν ιδιαίτερα πολυέξοδη υπόθεση και απαιτούσε κεφάλαια που το μικρό ελληνικό κράτος δεν μπορούσε να εξοικονομήσει. Από την άλλη μεριά, η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων, επιχειρήσεων ή πιστωτικών ιδρυμάτων, προϋπέθετε ότι το προς κατασκευή δίκτυο θα ήταν αποδοτικό, θα εξασφάλιζε δηλαδή τη μεταφορά πρώτων υλών, ζωτικών για τη βιομηχανία, και καταναλωτικών αγαθών, που οι τοπικές αγορές θα ήταν σε θέση να απορροφήσουν. Στην Ελλάδα δεν υπήρχε ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Το ενδιαφέρον λοιπόν των ξένων ή των ομογενών επενδυτών παρέμενε πολύ μικρό. Επιπλέον, η γειτνίαση της θάλασσας, στις περισσότερες περιοχές της χώρας, δεν βοηθούσε τα πράγματα, καθώς οι θαλάσσιες μεταφορές περιόριζαν την αποδοτικότητα του σιδηροδρομικού δικτύου.

ΠΡΩΤΗ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΗ ΓΡΑΜΜΗ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1880

Μέχρι τη δεκαετία του 1880 η μόνη σιδηροδρομική γραμμή που είχε κατασκευαστεί στην Ελλάδα ήταν αυτή που συνέδεε την Αθήνα με τον Πειραιά και είχε μήκος μόλις 9 χιλιομέτρων. Αλλά και αυτή χρειάστηκε δώδεκα χρόνια και πολλές περιπέτειες για να κατασκευαστεί. Όλες οι υπόλοιπες περί σιδηροδρόμου διακηρύξεις και τα φιλόδοξα σχέδια παρέμεναν ανεφάρμοστα, καθώς η υλοποίησή τους συγκινούσε μόνο αμφίβολης αξιοπιστίας κερδοσκόπους.

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

Οι γενικότερες αλλαγές όμως, που προοδευτικά μετέβαλαν τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας ως το 1881, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για υλοποίηση των σχεδίων κατασκευής σιδηροδρομικού δικτύου. Την ίδια περίπου εποχή, γύρω από τη χώρα, προχωρούσε η κατασκευή μεγάλων συγκοινωνιακών αξόνων που συνέδεαν την Κεντρική Ευρώπη με την Κωνσταντινούπολη, τη Μικρά Ασία και την Ανατολή ως την Ινδία. Η σύνδεση της Ευρώπης με την Ανατολή γινόταν και ατμοπλοϊκά από το Πρίντεζι της Ιταλίας προς το Σουέζ και τον Ινδικό Ωκεανό. Οι ελληνικές κυβερνήσεις (με πρωθυπουργό τον Τρικούπη, κυρίως) έκριναν ότι οι ελληνικές συγκοινωνιακές υποδομές έπρεπε ταχύτατα να προωθηθούν, ώστε να συνδεθεί η χώρα με τους διεθνείς άξονες.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ

Το σιδηροδρομικό δίκτυο της Ελλάδας ολοκληρώθηκε σε τρεις περίπου δεκαετίες, από το 1880 και μετά. Η μεγάλη ώθηση δόθηκε στις πρώτες πρωθυπουργίες του Χαρίλαου Τρικούπη (1882-1892), οπότε και κατασκευάστηκαν 900 χιλιόμετρα σιδηροδρομικής γραμμής. Τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος επιβράδυναν την κατασκευή του έργου στη δεκαετία του 1890 και το δίκτυο ολοκληρώθηκε μόλις το 1909. Στο μεγαλύτερο τμήμα του το δίκτυο ήταν μετρικό, με γραμμές πλάτους ενός μόνο μέτρου, τη στιγμή που οι διεθνείς προδιαγραφές προέβλεπαν γραμμές πλάτους 1,56 μέτρων. Αυτό σήμαινε ότι το δίκτυο σχεδιάστηκε για να εξυπηρετεί τοπικές κυρίως ανάγκες, χωρίς φιλοδοξίες να αποτελέσει τμήμα του διεθνούς δικτύου.

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΥ

Το κράτος ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος του κόστους του έργου και επωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος του δανεισμού, που έγινε κυρίως από ξένα πιστωτικά ιδρύματα. Οι ιδιώτες συμμετείχαν με μικρότερο ποσοστό (περίπου 30%), σ' ένα έργο του οποίου η αποδοτικότητα ήταν πολύ αμφίβολη. Πραγματικά, το σιδηροδρομικό δίκτυο κλήθηκε να εξυπηρετήσει τη διακίνηση αγροτικών κυρίως προϊόντων και από την αρχή της λειτουργίας του παρουσίαζε σοβαρή υστέρηση στα έσοδά του σε σχέση με τους αισιόδοξους υπολογισμούς που οδήγησαν στη δημιουργία του. Το γεγονός αυτό οδήγησε και στη διακοπή των περαιτέρω επενδύσεων στο χώρο του σιδηροδρόμου.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΡΓΟΥ

Είναι αναμφίβολο ότι το σιδηροδρομικό δίκτυο πρόσφερε πολλά σε μία χώρα που δεν είχε ποτέ πριν γνωρίσει αξιόπιστο χερσαίο συγκοινωνιακό δίκτυο. Πρόσφερε επίσης πολλές υπηρεσίες στον καιρό των πολέμων, αφού επέτρεψε τη γρήγορη επιστράτευση και τον εφοδιασμό του ελληνικού στρατού. Δεν κατόρθωσε όμως να φέρει την ανάπτυξη και την εκβιομηχάνιση στις περιοχές όπου έφτασε. Δεν κατόρθωσε να εκπληρώσει όσες αναπτυξιακές προσδοκίες στηρίχθηκαν πάνω του. Για να το κάνει αυτό θα έπρεπε να προκαλέσει την αλλαγή κοινωνικών και οικονομικών δομών. Και, φυσικά, ένα συγκοινωνιακό δίκτυο δύσκολα μπορεί να πετύχει τόσο ριζοσπαστικές αλλαγές.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΜΠΕΔΩΣΗΣ:

A series of horizontal dotted lines for writing answers.

9. Τα εθνικά δάνεια

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΕΡΓΟΥ

Από τα χρόνια της Επανάστασης, ο δανεισμός υπήρξε μία σημαντική παράμετρος της λειτουργίας του ελληνικού κράτους. Αυτό ήταν φυσικό για ένα κράτος που ξεκινούσε από το μηδέν και δεν κληρονόμησε από το προηγούμενο καθεστώς οργανωμένο δημοσιονομικό σύστημα. Είναι γνωστές οι περιπέτειες των δανείων του Αγώνα στη χρηματαγορά του Λονδίνου καθώς και η σύναψη νέων δανείων, που συνόδευσαν την άφιξη των Βαυαρών το 1832. Οι Οθωνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την αποπληρωμή των επαναστατικών δανείων, γεγονός που απομόνωσε τη χώρα από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές ως το 1861.

Η αλλαγή των ρυθμών ανάπτυξης από τη δεκαετία του 1860 και μετά, οδήγησε αναγκαστικά σε νέο δανεισμό. Οι περιορισμένοι πόροι της χώρας, σε συνδυασμό με τα έκτακτα έξοδα που επέβαλαν οι διαρκείς εθνικές κρίσεις, καθιστούσαν αδύνατη την εξοικονόμηση κεφαλαίων για δημόσιες επενδύσεις. Ο εξωτερικός δανεισμός διογκώθηκε κατά τη δεκαετία του 1880, και μέσα σε λίγα μόλις χρόνια η χώρα βρέθηκε να οφείλει ποσά πολλαπλάσια του ετήσιου προϋπολογισμού της.

ΧΡΗΣΗ ΔΑΝΕΙΩΝ

Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων αυτών χρησίμευσε για την κάλυψη των τρεχόντων ελλειμμάτων των εθνικών προϋπολογισμών, καθώς και των δαπανών των στρατιωτικών κινητοποιήσεων (του 1877-1880 και του 1885-1886) και των εξοπλισμών (26.000.000 δραχμές από τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για τη ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889). Επίσης μεγάλα ποσά διατέθηκαν για την αποπληρωμή παλαιότερων δανείων. Μικρό μέρος απέμενε για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα, ποσό όμως απαραίτητο, χωρίς το οποίο τα έργα αυτά δεν θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν.

10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

ΑΙΤΙΑ ΕΠΙΒΟΛΗΣ Δ.Ο.Ε.

ΟΡΙΣΜΟΣ

Κατά το έτος 1893 η Ελλάδα βρέθηκε σε αδυναμία να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών της δανείων και ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της. Η «πτώχευση», όπως χαρακτηρίστηκε, δεν ήταν ασυνήθιστη επιλογή των φτωχότερων κρατών, στην Ελλάδα όμως της εποχής εκείνης είχε μεγάλο πολιτικό κόστος. Οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Η ήττα του ελληνικού στρατού και η υποχρέωση της Ελλάδας να καταβάλει υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία έθεσαν το ζήτημα σε νέες βάσεις.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ Δ.Ο.Ε.

ΟΡΙΣΜΟΣ

Τα οικονομικά του ελληνικού κράτους οδηγήθηκαν σε καθεστώς Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ). Εκπρόσωποι έξι δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία) ανέλαβαν τη διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων. Επρόκειτο για τα έσοδα των μονοπωλίων αλατιού, φωτιστικού πετρελαίου, σπίρτων, παιγνιόχαρτων, χαρτιού σιγαρέτων, τα έσοδα από την εξόρυξη της σμύριδας της Νάξου, το φόρο καπνού, τα λιμενικά δικαιώματα του Πειραιά, το φόρο χαρτοσήμου κ.λπ. Το ύψος αυτών των εσόδων ανερχόταν σε 28.000.000 έως 30.000.000 δραχμές.

ΣΤΟΧΟΙ Δ.Ο.Ε.

Στόχος αυτής της υποχρεωτικής διαχείρισης ήταν η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία, δηλαδή η καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης ύψους 92.000.000 δραχμών και η εξυπηρέτηση των άλλων δανείων. Η διεθνής επιτροπή, που ξεκίνησε τη λειτουργία της το 1898, αντιμετώπισε τις τρέχουσες ανάγκες με ένα μεγάλο δάνειο, που χορηγήθηκε με την εγγύηση των Δυνάμεων. Στη συνέχεια, εκτός από το βασικό της ρόλο, δηλαδή την εξασφάλιση της αποπληρωμής των δανείων, λειτούργησε επιπρόσθετα ως τεχνικό συμβουλευτικό σώμα, συμβάλλοντας γενικότερα στη βελτίωση των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ Δ.Ο.Ε.

Τα αποτελέσματα ήταν θετικά και έγιναν ορατά λίγα χρόνια αργότερα. Η εγγύηση των Δυνάμεων αύξησε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους, ενώ ο έλεγχος απάλλαξε τους δημοσιονομικούς μηχανισμούς από δυσλειτουργίες του παρελθόντος. Το 1910, παρά τα προβλήματα στο εξωτερικό ισοζύγιο πληρωμών εξαιτίας της σταφιδικής κρίσης και παρά το γεγονός ότι η αποπληρωμή των δανείων εξακολουθούσε να απορροφά το 1/3 των εθνικών εσόδων, τα δημόσια οικονομικά μπορούσαν να χαρακτηριστούν υγιή, οι προϋπολογισμοί ήταν ελαφρώς πλεονασματικοί και οι οικονομικές δυνατότητες του κράτους σαφώς αυξημένες. Αυτή η θετική εξέλιξη επέτρεψε τις μεταρρυθμίσεις των πρώτων κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, την πολεμική προετοιμασία και τη συμμετοχή στους Βαλκανικούς πολέμους, χωρίς τις δραματικές επιπτώσεις που είχαν στο οικονομικό πεδίο οι πολεμικές κινητοποιήσεις του παρελθόντος.

ΣΥΝΔΥΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ:

1. Ποια τα οικονομικά χαρακτηριστικά της Ελλάδας κατά την Ανεξαρτησία της;
2. Να αποδώσεις τη σημασία του όρου “εθνικές γαίες” και να αναφέρεις τους λόγους για τους οποίους προτιμήθηκε ο πολυτεμαχισμός.
3. Πώς διαμορφώθηκε ο βιομηχανικός τομέας της Ελλάδας κατά την περίοδο 1830-1870; Ποιοι παράγοντες προκάλεσαν την ανάπτυξη αλλά και τη στασιμότητα αυτής;
4. Για ποιους λόγους ο σιδηρόδρομος ήταν συνώνυμο της ανάπτυξης; Έφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα;
5. Να παρουσιάσετε τα έργα υποδομής του 19ου αιώνα που ενίσχυσαν την ανάπτυξη της ελληνικής ναυτιλίας τον 19ο αιώνα.

